

Komparativne teme

Metodika 16
Vol. 9, br. 1, 2008, str. 74-87
Pregledni rad
Primljeno: 14.07.2008.

UDŽBENICI ZA HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST U BOSNI I HERCEGOVINI

Šimun Musa i Marija Musa

Filozofski fakultet, Sveučilište u Mostaru

Sažetak – U poslijedejtonskoj Bosni i Hercegovini, državnoj zajednici u kojoj je koncem 1995. prestao rat, postoji dosta neriješenih pitanja s obzirom na složenu tradicijsku, vjersku i nacionalnu strukturu. Tako je i u sustavu obrazovanja.

S obzirom na promijenjene društvene prilike, novu državnu organizaciju i formiranje vlasti, i pored svih ustavnih načela i zakonske regulative, teško je uspostaviti normalne tijekove u društvu. Tako se i obrazovanje teško ustrojjava, posebno zbog različitih nacionalnih, političkih, tradicijskih, a navlastito jezičnih interesa naroda u BiH.

Ipak, usprkos teškoćama došlo se do određenih rješenja u obrazovanju. Svaki konstitutivni narod u BiH ima svoj obrazovni sustav koji se, u prožimanju s drugima, dopunjuje u dogovornom reciprocitetu i korelaciji te se tako uspostavlja zajednički složeni sustav školstva u BiH.

Na toj osnovi, bez obzira na sve pokušaje unitarizacije od većih naroda, hrvatski je narod stekao pravo na službenu uporabu svojih udžbenika i svoga jezika u obrazovanju. Tako će i Hrvati na svom jeziku oblikovati udžbenike i drugu literaturu usklađivanjem s europskim standardima.

Ključne riječi: obrazovanje, kultura, udžbenik, jezik, plan, program, nacionalni, sustav.

1. UVOD

S obzirom na sveukupne društvene procese što se nakon ratnoga razdoblja (Daytonski sporazum, 1995.) zbivaju na području Bosne i Hercegovine, bez obzira na nepovoljne i kompleksne prilike, kao što je podjela Bosne i Hercegovine

na dva entiteta¹ (Federacija BiH i Republika Srpska) koja generira niz negativnih posljedica, posebno pojavu unitarizacije po bošnjačko-muslimanskoj mjeri u Federaciji Bosne i Hercegovine i centralizaciju Republike Srpske u kojoj je gotovo onemogućen povratak Bošnjaka i Hrvata, pratimo i pozitivne pomake, čak i neka rješenja koja se približavaju europskim mjerilima. U tim zbivanjima sudjeluju, dakako, unutarne snage bosanskohercegovačkog društva, ali uz kontinuirano posredovanje međunarodne zajednice, kao relevantna arbitra i „krajnjeg autoriteta“. I cijeli sustav odgoja i obrazovanja zahvaćen je trajnim mijenama, a sve promjene i preobrazbe prate i usmjeravaju prema Europskoj uniji domaći čimbenici i međunarodni posrednici. Pritom se polazi od toga da prosvjeta, kultura i jezik, kao primarni elementi uljudbe, ulaze u područje temeljnih ljudskih prava svakog naroda i stoga svaki narod, afirmirajući tradicijske, nacionalne i kulturne posebnosti, a pogotovo u višenacionalnim zajednicama, nastoji ostvariti puninu tih prava, cjelovitost identiteta i na toj osnovi graditi sustav svoga odgoja i obrazovanja.

Načelo individualne i kolektivne slobode ili, određenije rečeno, načelo nacionalne, kulturne i konfesionalne različitosti i praktično i teorijski može biti ostvareno afirmacijom načela slobode, ravnopravnosti i upućenosti jednih na druge. Tako i suvremeni sustav obrazovanja, uz sva opća obilježja kao što su ljudska prava, nacionalne, kulturne i jezične posebnosti, treba voditi računa o konkretnim prilikama društva, o svakoj školi i svakom učeniku. Školstvo u kojemu se niječu bilo kolektivna, bilo individualna prava ne obećava povoljne rezultate.

Premda se Europska unija, sastavljena od mnoštva država i naroda, u procesima aktualne globalizacije želi predstaviti u osobitoj povezanosti i „jedinstvu“, istodobno uočavamo da pluralno europsko društvo pokazuje i svoje posebne nacionalne, vjerske i kulturne interese, što otkriva diferencijaciju te zajednice. Upravo multikulturalnost i multietničnost, ako se uljudbeno ostvaruju, afirmiraju dostojanstvo svakog naroda i kulture. Svjesni društvenih gibanja, cijelog procesa globalizacije i transnacionalnih težnji, u europskom društvu vidimo i procese diferencijacije i promicanja zasebnih nacionalnih, kulturnih, poglavito jezičnih vrijednosti i autohtonosti svake europske nacije. Cjelovitost tako stečena i življena identiteta obećaje da se nacije podignu iznad svoje zasebnosti i grade mostove s drugima u ravnopravnoj suradnji i uvažavanju bez majorizacije, asimilacije i straha da nestane njihov subjektivitet (usp. Pavlović, 2006, 330-335).

2. PRILIKE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM OBRAZOVANJU

Unutar države Bosne i Hercegovine školstvo je riješeno različito po entitetima, i to: u Federaciji BiH, prema važećem ustavu, poglavlje III., čl. 4., 5. i 6.,

¹ Uz ova dva entiteta – Federaciju BiH i Republiku Srpsku formiran je i Distrikt Brčko koji samostalno funkcionira izvan entiteta, a u sastavu BiH.

sve ovlasti u ovom području pripadaju županijskim vlastima (deset je županija u F BiH).

U Republici Srpskoj školstvo, znanost, kultura i šport, kao i drugi vidovi života, artikulirani su na jednom mjestu, u tijelima entiteta, dakle centralizirani su.

Komplicirano rješenje kakvo je u Federaciji BiH, koju čine uglavnom Bošnjaci-Muslimani i Hrvati, proistječe iz složene nacionalne, kulturne i konfesijske strukture stanovništva. Naime, F BiH podijeljena je na niz županija čime se htjelo, posredstvom decentralizacije države, onemogućiti svaki oblik majorizacije i unitarizacije dajući na toj razini ovlasti svakom narodu da opredmeti svoje interesi kao i interese iz međunarodnih konvencija koje reguliraju obrazovanje. Međutim, budući da su županije s različitim omjerima stanovništva, neke su pretežito hrvatske (3), neke miješane u približno istom omjeru stanovništva (2), a većina pretežito bošnjačke (5), i u njima dolazi do „preglasavanja“ po mjeri brojnijih te nastaju otežani procesi usklađivanja planova i programa i obrazovnih kurikuluma. (U Republici Srpskoj nema takvih teškoća, jer je cijeli entitet uglavnom nastanjen srpskom populacijom.)

Nastavni planovi i programi u cijeloj BiH, kao i udžbenici na temelju njih, predmet su stalnih rasprava, pa i polemika te stalne pozornosti predstavnika međunarodne zajednice, i to još od donošenja Ustava Federacije BiH i Ustava Republike Srpske (1995/1996), pa sve do današnjeg dana, a po svemu sudeći tako će biti i ubuduće.

Promatrajući učenika kao osobu koja se razvija i formira u interakciji s društvenom okolinom, zaključit ćemo, sukladno Deweyevu pragmatizmu, kako mladog čovjeka treba sagledavati u cjelovitu kontekstu prostora i vremena nudeći mu ona područja i aktivnosti koje će ga činiti „mislećim bićem“. Dakle, učenje i „aktivnost“ ne smiju biti odvojeni, isto kao što moraju biti povezani znanje i ponašanje, metoda i sadržaj. Stoga Dewey smatra da odgovorno ustrojen kurikulum mora voditi računa o društvenim okolnostima, o problemima zajedničkog života, ali i o interesima kolektiva i pojedinca, jer „Spremnost da nešto naučimo iz svakog dodira sa životom predstavlja suštinski moralni interes.“ (Dewey, 1971, 249).

Zapravo, treba graditi kurikulum koji „podrazumijeva interakciju, opservaciju i komunikaciju u konstruiranju samorefleksije i grupne refleksije“, govori uvaženi pedagog E. Kohler (usp. Dalberg, Moss, Pence, 1999, 144-158) nastavljajući kako pedagoški praktičari kreiraju svoje sudjelovanje u kritičkom diskursu dajući rješenja s drugim mjerodavnim stručnjacima. Pravi kurikulum trebao bi biti putokaz i osnova demokratske prakse na kojoj se razvija učenik u stjecanju odgoja i znanja. Ako su nastavna teorija i praksa izraz socijalne interakcije među ljudima, onda je i promjena kurikuluma kompleksan proces suradnje relevantnih stručnjaka i drugih mjerodavnih društvenih subjekata koji se dogovaraju kako bi promijenili sustav u interesu socijalne zajednice u kojoj žive s određenim osobnim i kolektivnim interesima.

Svakako da taj proces podrazumijeva objektivne okolnosti i praksu te sve specifičnosti određenog društva. Ako se pri njegovoj izradbi uvažavaju svi relevantni kriteriji i ako je on izraz svih zainteresiranih strana, onda kurikulum može biti temelj odgojnog i obrazovnog procesa. Štoviše, u procesu usuglašavanja pozvani su ne samo relevantni stručnjaci, profesionalci, nego i političari, kulturni djelatnici i gospodarstvenici, gdje se oni angažiraju kao ljudi posvećeni kreiranju svoje budućnosti, a ne samo kao promatrači.

„Unutar ovih arena može se odvijati živi dijalog ...unutar šireg socijalnog konteksta gdje se pitanja posvećena dječjem životu prave živima.“ (Dalberg, Asen, 1994, 166-167).

Dok su Bošnjaci u novim okolnostima u postjugoslavenskom razdoblju i nakon 1991. radili po planovima i programima SR BiH, pa u dobroj mjeri i nakon Daytonskog sporazuma 1995., i sukladno tome objavljivali i udžbenike, a Srbi uglavnom prema planovima i programima iz Beograda, Hrvati u BiH najčešće koriste planove i programe te udžbenike iz Republike Hrvatske.

3. UDŽBENICI

Nakon 1995., u poslijedejtonskom razdoblju, ne će se ništa bitno promijeniti u udžbeničkoj literaturi unatoč sugestijama pa i pritiscima međunarodne zajednice da se „obvezno koriste udžbenici napisani i objavljeni u BiH“. Ipak Bošnjaci i Srbi poduzimaju i konkretnije mjere koje su ponekad na razini eksperimentiranja ili pak „kupovanja vremena“, dok hrvatski predstavnici doista sudjeluju u pregovorima o novom kurikulumu, pogotovo oko „zajedničkih jezgri“, ali za sada bez vidljivijih rezultata u području oblikovanja udžbenika.

U Mostaru je 19. srpnja 1999. potpisan Sporazum o uklanjanju prijepornog materijala iz udžbenika koji će se koristiti u BiH u školskoj 1999./2000. godini.

Dana 20. kolovoza 1999. u Banjoj Luci potpisan je Sporazum o uklanjanju neprimjerenih sadržaja iz udžbenika (ukoliko takvih sadržaja ima) koji će se koristiti u BiH u školskoj 1999./2000. godini. Kao sastavni dio tog Sporazuma, odlukom OHR-a, a prema prijedlozima eksperata iz reda sva tri konstitutivna naroda, određen je popis sadržaja koji trebaju biti označeni kao prijeporni, neprimjereni te stoga uklonjeni iz udžbenika (hrvatski udžbenici gotovo nisu ni imali takvih sadržaja).

Nakon 7. i 8. veljače 2000., kada je u Sarajevu održan Simpozij o nastavnim planovima i programima, u organizaciji OHR-a i UNESCO-a doneseno je izvješće što ga je sačinio stručni tim sa Sveučilišta Heidelberg, nakon dvodnevne rasprave predstavnika sva tri naroda, u kojemu je temeljni zaključak da je Bosni i Hercegovini „najprimjereniji švicarski model školstva, što podrazumijeva paralelne nastavne planove i programe s visokom razinom koordinacije između entitetskih vlasti“. Poslije ovog proumljena i primjerena stajališta, moglo se lakše

angažirati u praktičnoj provedbi demokratskih načela, poglavito u afirmaciji materinskog jezika u nastavi i izradbi udžbeničke literature.

Međutim, budući da su u tom razdoblju Srbi i Bošnjaci – Muslimani uglavnom imali svoje udžbenike, dok su se Hrvati, uglavnom, služili udžbenicima iz Republike Hrvatske, štoviše koristili su i za zavičajnu nastavu (npr. udžbenik Moj zavičaj) udžbenike iz Zagreba, valjalo je pristupiti, i zbog mjera međunarodne zajednice, kao i zbog dogovora međuentitetske i međunacionalne naravi, ali i zbog sadržajnih – nastavnoprogramskih razloga, izradbi adekvatnih udžbenika i za hrvatske učenike u Bosni i Hercegovini. Da bi se što djelotvornije ostvarila ta zadaća, treba cjelovito shvatiti pojam udžbenika, pa se poslužimo riječima jednog autoriteta:

„Najjednostavnija definicija udžbenika kao knjige u kojoj je didaktički transponirana znanost ili struka upućuje nas na zaključak da je udžbenik knjiga u kojoj se znanstveni ili stručni sadržaji prerađuju na poseban način, prema određenim pedagoškim, psihološkim i didaktičko-metodičkim načelima, pa takva ‘didaktička aparatura’ postaje bitnom odrednicom knjige koja pretendira u naziv udžbenika.“ (Malić, 1986, 7)

Poznato je da svako društvo ima svoj sustav vrijednosti, a u demokratski ustrojenim društvima vrijednosti se ne nameću, nego dogovorno analiziraju i prihvaćaju. Te vrijednosti u određenom kurikulumu ulaze u obrazovni sustav preko obrazovnih ciljeva na kojima se zasniva koncepcija i sadržaj udžbenika. Pravi udžbenik ne sadrži mješavinu obrazovnih vrijednosti, nego sustav temeljnih vrijednosti koje daju smisao pojedincu i zajednici (Žužul, 2007, 422).

Koliko je udžbenik značajan, govori i činjenica da je i UNESCO u programu stvaranja nacionalnih strategija odgoja i obrazovanja istaknuo kako se udžbenici moraju temeljiti na sadržajima koji promiču vrijednosti zemlje u kojoj živi dijete ili adolescent, jer mu ti sadržaji omogućuju jednostavniju integraciju u obiteljsku i društvenu sredinu. (*Shvatati i djelovati*, 1973, 197)

Uvažavajući mjerodavno mišljenje Ante Bežena oko neizbježnih proturječja vezanih za suvremeni udžbenik i za naš slučaj dobivamo valjanu orijentaciju:

„Ta proturječja ponajviše proizlaze iz činjenice da su udžbenici (...) smatraju javnim dobrom i javnim interesom, jer njihovu proizvodnju i primjenu uređuje država.“ (Bežen, 2003, 61).

Poslužimo li se teorijom oblikovanja udžbenika, vidjet ćemo da se on sastoji od dva temeljna strukturalna elementa – tekstualnog i izvantekstualnog materijala. Temeljnu strukturu udžbenika i sadržaj programa određena obrazovnog područja čini tekstualni materijal udžbenika, koji u svom osnovnom dijelu donosi informacije koje se moraju usvojiti, a dopunski tekst, koji ne mora biti dijelom programa, proširuje znanja u skladu s psihofizičkim sposobnostima učenika. Dopunskim objašnjenjima, tumačeći tekst, poboljšava se razumijevanje osnovnog i dopunskog teksta. Osobito je poticajan u osposobljavanju za samostalan rad s udžbenikom. (usp. D. D. Zuev, 1983.)

Udžbenik nužno ima transformacijsku funkciju pa je upravo izvantekstualni materijal pogodan za ostvarenje te njegove funkcije. Didaktička aparatura pripomaže usvajanju sadržaja koji su tomu namijenjeni, potiče učenike na aktivnost, budi zainteresiranost, motivira na provjeru moguće primjene.

Prihvaćajući važeća načela i ostvarivši sve potrebne pretpostavke u praksi, predstavnici hrvatskoga školstva na relevantnim razinama vlasti (županijski ministri Hrvati i tadašnji federalni ministar Hrvat - koordinator² te predstavnik Zavoda za školstvo kao javne ustanove nadležne za stručnu pomoć hrvatskom školstvu u BiH), a koristeći se dogovorima s druga dva naroda u BiH, njihovim postupcima te različitim posredovanjima međunarodne zajednice, došli su do rješenja o izradbi hrvatskih udžbenika u BiH. Prvi su udžbenici, iz nacionalne skupine predmeta, otiskani za školsku 2000./2001. godinu (hrvatski jezik i književnost, povijest, zemljopis, glazbena kultura, likovni odgoj, zavičajna nastava i dr.).

Idućih godina (2001./2002., 2002./2003. šk. god.) za hrvatsko školstvo u BiH objavljeni su i ostali udžbenici za sve razrede osnovne škole i za gimnaziju, a nakladnik svih tih udžbenika je Školska naklada Mostar³ koja je angažirala svoje autore, suautore, recenzente i druge relevantne osobe te, u suradnji sa svojom maticom - Školskom knjigom Zagreb, uspješno ostvarila cjelokupan udžbenički projekt.

Da bi se u doista složenoj zajednici BiH ostvarila nakana izradbe udžbenika, pored svih dogovora i usvojenih načela, valjalo je prije svega poštivati kriterij „zajedničkih jezgri“.

„Zajednička jezgra“ je koncepcijsko rješenje udžbenika unutar nacionalne skupine predmeta u bosanskohercegovačkom obrazovanju. To je dogovorena i prihvaćena količina odabranih sadržaja iz sve tri nacionalne književnosti u BiH koja treba biti neizostavan dio svakog udžbenika (čitanke) u osnovnom i srednjem obrazovanju. „Zajednička jezgra“ izraz uvažavanja i reciprociteta među odabranim nastavnim sadržajima koje predlažu predstavnici školstva iz sva tri konstitutivna naroda. Dakako, metodički sadržaji iz nacionalne i opće kulture predstavljaju glavninu udžbenika i rezultat su programske koncepcije te autorove inventivnosti.

² Prof. Šimun Musa u vrijeme pripreme izradbe ovih udžbenika (od 1998. do 2000.) bio je doministar prosvjete, znanosti kulture i športa, član Vlade F BiH, a koordinirao je rad hrvatskih županijskih ministara.

³ Osim Školske naklade Mostar, koja je svojim nakladničkim projektom zadovoljila manje-više sve predmete na svim razinama školovanja, nakon nekoliko godina i drugi nakladnici počeli su objavljivati udžbenike u BiH po hrvatskom programu i na hrvatskom jeziku, ali izdaju samo one udžbenike koji imaju visoku nakladu.

UDŽBENICI ZA OSNOVNU ŠKOLU

Tablica 1- Hrvatske čitanke za osnovnu školu

Naziv knjige	Razred	Vrsta	Autor(i)	Godina 1. izdanja
Hrvatska početnica	1.	Udžbenik	Ana Gabrijela Šabić, Ivan Vitez, Josip Baričević, Marija Musa, Ljubica Benović	2000.
Hrvatska čitanka 2	2.	Udžbenik	Marija Musa, Marija Buljan	2000.
Hrvatska čitanka 3	3.	Udžbenik	Marija Musa, Marija Buljan	2000.
Hrvatska čitanka 4	4.	Udžbenik	Katica Krešić, Marija Musa	2001.
Hrvatska čitanka 5	5.	Udžbenik	Ivo Zalar, Marija Putica	2000.
Hrvatska čitanka 6	6.	Udžbenik	Zvonimir Diklić, Joža Skok, Marija Putica	2000.
Hrvatska čitanka 7	7.	Udžbenik	Zvonimir Diklić, Joža Skok, Željko Ivanković	2000.
Hrvatska čitanka 8	8.	Udžbenik	Joža Skok, Ante Bežen, Željko Ivanković	2000.

UDŽBENICI ZA GIMNAZIJU

Tablica 2 - Čitanke za gimnaziju

Naziv knjige	Razred	Vrsta	Autor(i)	Godina 1. izdanja
Čitanka 1	1.	Udžbenik	Skupina autora	2001.
Čitanka 2	2.	Udžbenik	Skupina autora	2001.
Čitanka 3	3.	Udžbenik	Skupina autora	2001.
Čitanka 4	4.	Udžbenik	Skupina autora	2001.

a) Čitanke

Ravnajući se uglavnom i u sadržajnom i u metodičkom smislu prema čitankama iz Republike Hrvatske (Školska knjiga, Zagreb), iz njih su preuzeti uglavnom svi hrvatski i svjetski pisci i djela, pa osobitost ovih čitanke u BiH predstavljaju bosanskohercegovački književnici. Za hrvatske čitanke iz BiH, dakako, primarni su hrvatski pisci i djela iz BiH (koji se, uglavnom, ne spominju u čitankama i povijestima književnosti iz RH), a onda naspram njih i bošnjački i srpski književnici iz BiH, predstavljeni u dogovorenu reciprocitetu.

„Zajednička jezgra“ u čitankama za osnovnu školu

Da bismo pokazali što je to „zajednička jezgra“, poslužiti će nam primjeri čitanki od 1. do 4. razreda osnovne škole (suautor Marija Musa) i čitanki od 1. do 4. razreda gimnazije (suautor Šimun Musa, istodobno i urednik svih udžbenika za hrvatski jezik od prvog razreda osnovne škole do četvrtog razreda gimnazije).

Osim sadržaja iz hrvatske književnosti (iz Hrvatske i BiH), koji čine glavninu udžbenika, te gradiva iz stranih književnosti što predstavljaju općeprihvaćene književne vrijednosti, u čitankama za osnovnu školu od 1. do 4. razreda uvrštena su i djela odabranih pisaca srpske i bošnjačke književnosti s ciljem da djeca ove dobi upoznaju književna djela autora drugih dviju nacionalnih književnosti. Na taj način, osim usvajanja znanja iz nacionalne književnosti i kulture, te najvažnijih dometa svjetske literature i uljudbe uopće, učenici upoznaju običaje, tradiciju, kulturu, religiju drugih naroda u BiH i postaju oplemenjeniji znanjem, tolerantniji i bogatiji shvaćajući kako pored njih žive djeca koja su po nečemu različita od njih, ali jednako vrijedna kao i oni.

U čitankama od 1. do 4. razreda osnovne škole zastupljeni su sljedeći pisci:

- hrvatski pisci iz BiH: Ivan Vanja Rorić, Antun Branko Šimić (rani stihovi), Stanislav Femenić, Josip Mlakić, Šimo Ešić, Stanislava Čarapina, Frane Šiško, Vlatko Majić, Anto Gardaš, Umberto Lončar, Nikola Martić, Ićan Ramljak, Mile Maslač, Ivo Andrić, Veselko Koroman, Ivan Kordić, Ivan Frano Jukić, Miro Petrović, Pero Pavlović, Jakov Jurišić, Božica Jelušić, Milka Tica, Franjo Jezidžić, Ivan Kušan, Petar Miloš; hrvatska narodna poezija i proza iz BiH i R Hrvatske;
- pisci svjetske književnosti: Ezop, Carlo Collodi, Braća Grimm, La Fontaine, Astrid Lindgren, Jens Sigsgaard, Hans Ch. Andersen, Lewis Carroll, Selma Lagerlöf, Felix Salten, Erich Kästner, Antoine de Saint-Exupery, Ivan Sergejevič Turgenjev, Bertolt Brecht, Herman Hesse, Marcel Proust;
- srpski pisci: Dragan Kulidžan, Laza Lazarević, Miroslav Antić, Stevan Raičković, Branko Ćopić;
- bošnjački pisci: Nasiha Kapidžić-Hadžić, Ismet Bekrić, Enisa Osmanović-Čurić, Šukrija Pandžo, Musa Ćazim Ćatić, Mak Dizdar (od ovih bošnjačkih pisaca neki su svrstavani i u hrvatsku književnost – istodobno, što ne predstavlja nikakvu smetnju, već izraz prožimanja nacionalnih i kulturnih zajednica na jednom prostoru i u određenim vremenima).

Prihvatimo li definiciju da je udžbenik nacionalno dobro i provoditelj obrazovnog programa, promicatelj vrednota i čuvar nacionalnog identiteta, kao i medij interkulturalne komunikacije, koji, slijedeći kurikulum, potiče i njegovu promjenu, onda je jasno koliko je opravdan ovaj udžbenički projekt.

Čitanke svojom koncepcijom – književnim i drugim tekstovima te zadatcima u didaktičko-metodičkom instrumentariju za obradu teksta potiču učenike na nove vidike, uvažavanje i prihvaćanje različitosti, demokratski način ponašanja, dijalog utemeljen na razlikama, koji je usmjeren na misaono napredovanje i prevladavanje bivših te stjecanje novih i viših spoznaja na dijalektičkoj ljestvici razvika.

„Zajedničke jezgre“ u čitankama za 1. - 4. razred gimnazije

U *Čitanci 1* za 1. razred gimnazije pored sadržaja u kojima se objašnjavaju posebnosti pojedinih književnougovjernih rodova i vrsta, a koji su predstavljene klasičnim djelima svjetske i hrvatske književnosti, donosi se i pregled srednjovjekovne književnosti u BiH i Hrvatskoj. Tako u odjeljku *Srednjovjekovna pismenost i književnost u Bosni i Hercegovini*, odnosno u dijelu toga poglavlja pod naslovom *Usmena književnost u Bosni i Hercegovini*, osim stvaralaštva Hrvata u BiH predstavljene su i muslimanske i srpske narodne pjesme kao što su *Smrt Omera i Merime* te *Izibio Jugovića*. Hrvatska srednjovjekovna književnost u BiH predstavljena je osobito važnim spomenicima kao što su stećci, Humačka ploča, Povelja Kulina bana, Hvalov zbornik, Hrvojev misal, Aleksandrida i dr. koji pokazuju povijesne i kulturne osobitosti Hrvata u BiH i RH.

U udžbenik *Čitanka 2* (za 2. razred gimnazije) uvršteni su sadržaji predviđeni Programom za hrvatski jezik u 2. razredu (obrađuju se razdoblja: prerenesansa, humanizam, barok, klasicizam i prosvjetiteljstvo, romantizam /samo europski/ – uz objašnjenje pojave i obradu djela najznačajnijih pisaca u europskoj književnosti, s posebnim naglaskom na iste pojave u hrvatskoj književnosti, pisce i njihova djela u navedenim razdobljima). U zasebnom poglavlju *Čitanka 2 - Književnost 17. i 18. st. u BiH* u pregledu su predstavljeni hrvatski pisci i djela iz 17. i 18. st. u BiH, i to: Juraj Dragišić, Matija Divković, Lovro Šitović, Filip Lastrić, Ivan Ančić, Ivan Bandulavić, Stjepan Margitić; zatim hrvatski latinisti do konca 19. st.: Bono Benić, Marijan Bogdanović, Ambroz Matić, Matija Šunjić, Petar Bakula, Blaž Josić.

Sadržajnom i grafičko-likovnom oblikovanju udžbenika pridonose i ilustracije kojima su popraćeni tekstovi ranije navedenih autora, kao što su npr. *Sunčeve zrake nad Livanjskim poljem* Gabrijela Jurkića, portreti hrvatskih pisaca te naslovnice njihovih najznačajnijih djela: *Beside* Matije Divkovića, *Gramatika* Lovre Šitovića i dr.

Proučavajući povijest književnosti u BiH u tom razdoblju, učenici se upoznaju i s muslimanskom *aljamiado književnosti* te njezinim najznačajnijim pjesnicima - Hasan Kaimi i Muhamed Hevaji Uskafi, čiji su tekstovi *Kasida* i *Ilahija* predstavljeni uz slike (reprodukcije) *Čuvar pečata* Hame Ibrulja, *Konj* Mersada Berbera, *Prozori* Safeta Zeca itd.

U *Čitanci 3* (za 3. razred gimnazije) programski je obuhvaćeno razdoblje, predstavnici i djela hrvatskoga romantizma i protorealizma, zatim europskog i hrvatskog realizam te razdoblje europskog modernizma i hrvatske moderne. Kao

osobita pojava unutar hrvatske književnosti u navedenim književnopovijesnim razdobljima u poglavlju *Književnost u BiH tijekom 19. st.*, predstavljen je kulturni i književni život Hrvata u Bosni i Hercegovini – pokretači i nositelji hrvatskog nacionalnog preporoda u BiH od kojih su neki pod izravnim utjecaje Ljudevita Gaja i pokreta u Zagrebu, npr. Ivan Frano Jukić, Martin Nedić, Grgo Martić, a potom Petar Bakula, Franjo Milićević, Martin Mikulić i dr.

Predstavljen je i kulturni i književni rad Srba (posebno unutar europskog realizma djelo Branislava Nušića) i muslimana u BiH u 19. st.

Na kraju Čitanke, u dijelu *Književni rad u Bosni i Hercegovini potkraj 19. i početkom 20. st.* predstavljeni su hrvatski književnici i njihova djela što djeluju u BiH na smjeni stoljeća, uz Silvija Strahimira Kranjčevića, osobitu pjesničku figuru, te uz široku i intenzivnu književno-kulturnu poduzetnost Ivana Milićevića i Osmana Nuri Hadžića (tandem poznat kao Osman-Aziz), tu su još Tugomir Alaupović, Ivan Klarić, Jagoda Truhelka, Eugen Matić (Narcis Jenko) i dr.

Kulturno-književni rad muslimanskih književnika (Mehmed-beg Kapetanović, Safet-beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić i dr.) i srpskih književnika na smjeni stoljeća (Svetozar Ćorović, Jovan Dučić, Petar Kočić), predstavljen je u pregledu, a pjesma Alekse Šantića *Veče na školju*, njegova najznačajnija pjesama, posebno je navedena i metodički obrađena.

Čitanka 4 (za 4 razred gimnazije) obuhvaća, što je programom i predviđeno, upoznavanje s književnopovijesnim aspektima pojave svjetske i hrvatske moderne književnosti, književnosti od 1929. do 1952., druge moderne (1952.-1969.) i postmodernizma (1970.-1990.). U svakom od književnopovijesnih razdoblja sadržaji koji govore o hrvatskoj književnosti dopunjeni su književnopovijesnim pregledom; komentarima i metodičkom obradom djela eminentnih autora koji su djelovali ili djeluju u BiH i u dijaspori, a vezani su za BiH rođenjem, životom i sl. (Ilija Jakovljević, Nikola Šop, Lucijan Kordić, Janko Bubalo, Gojko Sušac, Anđelko Vuletić, Veselko Koroman, Vladimir Pavlović, Ilija Ladin, Stojan Vučićević, Vinko Grubišić Stjepan Čuić i dr.). Svakako da su i prije ovih udžbenika u gimnazijskim čitankama za četvrti razred bili zastupljeni sljedeći veliki pisci kao što su Meša Selimović, Mak Dizdar, Ivo Andrić i Antun Branko Šimić i dr. pa je to tako i ostalo.

Takvi udžbenici, s obzirom na vrijeme i prostor i sukladno spomenutim načelima, afirmiraju pripadnost BiH kao državi, donose elemente koji oslikavaju multietničnost BiH, oslobođeni su svih prijepornih sadržaja koji bi mogli nekoga iritirati, pišu ih domaći autori (ili suautori), izlaze u domicilnim tiskarama, a domaći su i nakladnici.

b) Udžbenici hrvatskoga jezika

Premda su i udžbenici za jezik metodički i strukturalno usklađeni s udžbenicima drugih jezika u BiH, hrvatski su udžbenici pisani prema normama hrvatskoga jezika u njegovu standardnom obliku i prema hrvatskim planovima

i programima osnovnog i srednjeg školstva u BiH, kako bi mogli ispuniti opće i posebne nacionalne i kulturne potrebe u školstvu hrvatskoga naroda (svakako slijedeći, uglavnom, udžbenike iz Republike Hrvatske, izdanja Školske knjige, Zagreb). Budući da neki krugovi u bosanskohercegovačkim vlastima nastoje potisnuti hrvatski jezik kao službeni jezik Hrvata, služeći se različitim postupcima i u školstvu, govoreći kako u toj zemlji ima samo jedan jezik zajednički za sve i koji svi razumiju, težeći, valjda, od prije poznatu unitarističkom rješenju u vidu „bosanskohercegovačkog jezičnog standarda“ (premda službeno postoje tri jezika: bošnjački, srpski i hrvatski – što i ti centri vlasti formalno priznaju), valja naglasiti kako je ta tendencija ishitrena i uzaludna, kad se zna što je to standardni jezik i da ga je nemoguće u današnje vrijeme prisilno nametati, jer:

„Postoji dakle samo jedan hrvatski jezik i ne može biti jedan za Hrvate u Republici Hrvatskoj i drugi za Hrvate u Bosni i Hercegovini. Nisu neprihvatljivi samo pokušaji da se bošnjački jezik nametne bosanskohercegovačkim Hrvatima, bezuvjetno su neprihvatljive i eventualne tendencije da se ostvari nekakav autonomni bosanskohercegovački hrvatski standardni jezik.“ (Brozović, 1999b,15)

Udžbenici hrvatskog jezika za osnovnu školu:

- A. G. ŠABIĆ, M. MUSA i suradnici, *Vježbenica uz Hrvatsku početnicu*, vježbe za učenje čitanja i pisanja u 1. razredu osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2003.
- LUČIĆ, ZIDAR-BOGADI, KREŠIĆ, *Hrvatski jezik 2*, udžbenik za drugi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- LUČIĆ, KREŠIĆ, *Hrvatski jezik 2*, radna bilježnica za drugi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- M. LONČARIĆ, A. V. BIKIĆ, M. MUSA, *Moj hrvatski 3*, udžbenik za treći razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- M. LONČARIĆ, A. V. BIKIĆ, M. MUSA, *Moj hrvatski 3*, vježbenica za treći razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- Z. DIKLIĆ, M. MUSA, *Moj hrvatski 4*, udžbenik za četvrti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- Z. DIKLIĆ, M. MUSA, *Moj hrvatski 4*, vježbenica za četvrti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, L. KANAJET, M. MUSA, *Moj hrvatski 5*, udžbenik za peti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, L. KANAJET, M. MUSA, *Moj hrvatski 5*, vježbenica za peti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, Z. KLINŽIĆ, M. MUSA, *Moj hrvatski 7*, udžbenik za sedmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, Z. KLINŽIĆ, M. MUSA, *Moj hrvatski 7*, vježbenica za sedmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.

TEŽAK, KLINŽIĆ, BACAN, KREŠIĆ, *Hrvatski jezik 8*, udžbenik za osmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.

TEŽAK, KLINŽIĆ, BACAN, KREŠIĆ, *Hrvatski jezik 8*, vježbenica za osmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.

Udžbenici hrvatskog jezika za srednju školu/gimnaziju

JOSIP SILIĆ, *Hrvatski 1*, udžbenik za 1. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

JOSIP SILIĆ, *Hrvatski 1*, vježbenica za 1. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

JOSIP SILIĆ, *Morfologija hrvatskoga jezika* udžbenik za 2. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

JOSIP SILIĆ, *Morfologija hrvatskoga jezika*, udžbenik za 2. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

IVO PRANJKOVIĆ, *Hrvatski jezik 3*, udžbenik za 3. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

IVO PRANJKOVIĆ, *Hrvatski jezik 3*, vježbenica za 3. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

MARKO SAMARDŽIJA, *Hrvatski jezik 4*, udžbenik za 4. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

MARKO SAMARDŽIJA, *Hrvatski jezik 4*, udžbenik za 4. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

(Svi su udžbenici i priručnici objavljeni u više izdanja.)

Udžbenici nove devetogodišnje osnovne škole

Uvođenjem, sukladno novom zakonu, devetogodišnjeg osnovnoškolskoga obrazovanja, osnovnoškolski obrazovni sustav za sada je bipolariziran, posebice u županijama s hrvatskom većinom, tako što je u nekim školama uvedeno devetogodišnje obrazovanje, dok je u većini osnovnih škola i dalje osmogodišnje. Naime, kako je i rečeno, u F BiH županije su mjerodavne za sudbinu školstva u svim njegovim vidovima, pa bez obzira na zakonske propise na državnoj razini, u županijama je još uvijek stanje neusklađeno.

Novo stanje u hrvatskome školstvu uvjetovalo je potrebu stvaranja novih udžbenika i priručnika koji će biti usklađeni s novim nastavnim programom za tu devetogodišnju školu, odnosno s potrebama i mogućnostima malih učenika kojima je sada prvi razred pripremni u njihovu osnovnoškolskom obrazovanju.

Tako najnovija izdanja kompleta udžbenika i priručnika *Tajna slova* za prvi i drugi razred devetogodišnje i osmogodišnje osnovne škole svojim jednostavnim i vedrim tekstovima ostvaruju programske zadaće, a didaktičkim i izvantekstualnim materijalom potiču interes učenika za sadržaj školske knjige, upućuju na suradnju u razredu, oplemenjuju nastavne, ali i izvannastavne aktivnosti. Kroz sadržaje u početnicama i priručnicima (za 1. i 2. razred devetogodišnje i 1. razred osmogodišnje škole) učenike vodi pačić Pipi koji ih upućuje na za-

datke (razumijem pročitani tekst, pišemo u pisanku, stvarajmo, pokušaj i ovo, izrazi doživljaje i razmišljanja i dr.), a prilogom Složne ruke, koji je novost u sadržaju obiju početnica i čitanka za drugi razred, namijenjen je zajedničkom radu učenika, roditelja i ostalih članova obitelji, zamišljen kao poticaj da zajedničkim angažmanom urade nešto novo međusobno komunicirajući ili zabavljajući se (Gradnja ograde, Jesen kuca na naš prozor, Piramida, Glazbalo, „Slijepo“ pisanje, Obiteljsko božićno drveće; Kućno kazalište, Vlakić od razglednica, Uskrs u mojoj sobi, Kišne kapi i dr.).

Naziv knjige	Razred	Vrsta	Autor(i)	Godina 1. izdanja
Početnica "Tajna slova"	1.razred devetogodišnje osnovne škole	udžbenik	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2006.
Vježbenica hrvatskog jezika 1 "Tajna slova"	1.razred devetogodišnje osnovne škole	vježbenica	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2006.
Nastavni listići hrvatskog jezika "Tajna slova 1"	1.razred devetogodišnje osnovne škole	nastavni listići	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2006.
POČETNICA „Tajna slova 1“	1. razred osmogodišnje osnovne škole	udžbenik	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
„Tajna slova 1“	1. razred osmogodišnje osnovne škole	radna bilježnica uz početnicu	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
„Tajna slova 2“	2. razred osmogodišnje osnovne škole	čitanka	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
„Tajna slova 2“	2. razred osmogodišnje osnovne škole	radna bilježnica uz čitanku	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
POČETNICA „Tajna slova 2“	2. razred devetogodišnje osnovne škole	čitanka	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
„Tajna slova 2“	2. razred devetogodišnje osnovne škole	radna bilježnica uz čitanku	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
„Tajna slova 2“	2. razred devetogodišnje osnovne škole	udžbenik hrvatskog jezika	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
„Tajna slova 2“	2. razred devetogodišnje osnovne škole	radna bilježnica za hrvatski jezik	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.

4. ZAKLJUČAK

Prihvaćajući opća načela i demokratski dogovorena i usvojena rješenja u Bosni i Hercegovini, hrvatski udžbenici u BiH su nacionalno prepoznatljivi, multikulturalno obilježeni i europski standardizirani. Može se reći da je taj udžbenički projekt najznačajniji pothvat u bosanskohercegovačkom školstvu, posebno zbog demokratizacije odnosa i nacionalne emancipacije Hrvata u tom kontekstu, od Daytonskog sporazuma do danas, koji je objedinio sve relevantne uzuse, bitne odgojne i obrazovne ciljeve, nacionalne, međunacionalne i državne interese te sve potrebne oznake posebnog i zajedničkog, nacionalnog i multietničkog, odnosno multikulturalnog pristupa u suvremenom obrazovanju. Zapravo, to je prilog da se Bosna i Hercegovina u budućim pregovorima s Europskom zajednicom i predstojećim ustavnim promjenama što više približi europskim standardima koji se primjenjuju i u drugim demokratskim državama Europe i svijeta.

Štoviše, strateški ciljevi Hrvata, kao i drugih konstitutivnih naroda u BiH, i u ovom vidu društvenog života trebaju težiti ujednačavanju sa standardima EU, posebno stoga što se zna da Europska unija ne želi „europskim identitetom“ zatrti posebne nacionalne i kulturne identitete svojih članica. Zapravo, te posebnosti treba njegovati, a europski bi identitet trebao samo upotpuniti i oplemeniti nacionalne i kulturne identitete, napose kad je riječ o obrazovanju, kulturi i jezicima, a što se vidi iz glavnog dokumenta Vijeća za jezične nastavne programe (*The Common European Framework of Reference for Languages*, 2001.) i njegovih smjernica za provjeru znanja, udžbenika, kao i kulturni kontekst javljanja jezika i njegovu glavnu funkciju sredstva za uspješnu komunikaciju. Tu se ne zagovaraju samo veliki i odabrani sustavi, kulture i jezici, nego se cijene podjednako i većinski i manjinski jezici, obrazovni sustavi i kulture.

LITERATURA: vidi popis literature u inačici članka na engleskom jeziku.